

KRPLJE IN SMUČI NA POHORJU

Tončica Urbas

Prispevek, ki je le del gradiva, na osnovi katerega bo mogoče kdaj pozneje proučevati nastanek in razvoj ljudskega smučanja na Slovenskem, temelji izključno na zbranem tvarnem gradivu, še ohranjenem na območju Pohorja, in na ustnem izročilu predvsem starejših oseb, ki sem jih obiskala v okviru posebnega terenskega raziskovanja Pokrajinskega muzeja v Mariboru od maja do decembra 1955.¹

Relief Pohorja in pogoji za uporabo krpelj in za smučanje na Pohorju

Pohorje se razprostira v obliki kopaste gmote, ki se razteza v glavnem v dveh velikih grebenih v smeri od severozahoda proti jugovzhodu, in od tod dalje v smeri proti severovzhodu. Odrastki obeh poglavitnih

¹ Pri zbiranju tega gradiva in ustnih podatkov mi je izkazal največ pomoči šolski upravitelj na Tinjem, tovariš Gal Vladimír, ki se mu za vse razumevanje in naklonjeno pomoč posebej zahvaljujem. Podatke iz drugih predelov Pohorja pa so prispevale z izpovedmi in pripovedovanjem naslednje osebe: za območje Ruš in Smolnika Dolinšek Tončka, Fregelj Ivan, Gašper Jurko; za Puščavo in Lovrenc Vranc Ernest in Rečnik Ivan; za Pohorje nad Ribnico in Pisnikom šolski upravitelj iz Ribnice Eržen Franc; za Pisnik in Hudi kot Jakob Jože, Iršič Franc in Krílatec Pavel; za Sv. Anton in Sv. Primož na Pohorju Robnik Marija in Kuplen Anton; za Golavobuko in Razborco Javornik Franc in Plazovnik Jože; za Mislinjsko grapo in Krajcgraben Repuc Karel; za Hudinjo in Rakovec ter Ljubnico in Vitanjske planine Vodovnik Franc, Beškovnik Anton, Klemenc Franc in Kuzman Ivan, ki je dal obenem podatke o smučanju na sosednji Stenici nad Vitanjem; za Skomarje Ovčar Franc; za Lokanjo in Oplotnico ter Kunigundo Golčman Karel; za Nadgrad in Kebelj Javornik Ivan in Vengust Leopoldina, Rutnik Janez, Juhart Ludvik in Juhart Ignac; za Kot Capl Marko in Kline Franc; za Tinje razen Gala Vladimíra Smogavec Anton, ki je obenem posredoval podatke za Planino pod Velikim vrhom, nadalje Sep Franc, Rabič Ivan in Zigert Marija; za Močnik Aplinc Viktor in Spengler Anton; za Sv. Urh in Rep Smogavec Jože, za Smrečno Kapun Marija in Ačko Jože; za Smartno in Areh na Pohorju pa Sernc Tončka in Fregelj Ivan. Vsem, ki so tako ljubeznivo podprli naša prizadevanja, se v imenu mariborskega Pokrajinskega muzeja toplo zahvaljujem! Posebna zahvala pa naj bo izrečena tovarišu B. Orlu, ravnatelju Etnografskega muzeja v Ljubljani, za smernice pri terenskem delu, tovarišu B. Teplyju, ravnatelju Pokrajinskega muzeja v Mariboru in tovarišu F. Bašu, ravnatelju Tehničnega muzeja pa za opozorila, ki so mi bila dobrodošla pri izvajanju nekaterih zaključkov!

grebenov so kopasti hribi, ki so močno razrezani po potokih in grapah. Kljub temu so hrbti teh kop precej položni in ustvarjajo ugodna smučišča, ki se povečujejo posebej na prostornem planjavskem svetu na severnem pobočju Pohorja. Pri razvoju ljudskega smučanja v tem predelu pa so imeli nedvomno pomembno vlogo tudi klimatski pogoji in dejstvo, da je pohorski svet dokaj prehodni ter tako ustvarja naravne možnosti za medsebojne stike prebivalstva severnega in južnega pobočja. Obsežni planjavski svet na Pohorju se prične razprostirati v višini nad 900 m. Ta svet pokrije snežna odeja normalno že v novembru, najpozneje v decembru in doseže v izjemnih primerih tudi plast, debelo do treh metrov. Na tem mestu obleži sneg razmeroma dalj, kakor na samih hrbtih kop, šestokrat vse do aprila. Uporabo krpelj in razvoj ljudskega smučanja so narekemale potrebe po medsebojnih stikih, ki bi jih visoki sneg lahko sicer popolnoma onemogočil. Relativno zgodnja poselitev Pohorja, posebno višjih predelov, je ustvarila tu samotne kmetije skoraj gotovo že v srednjem veku; temu se je pozneje pridružilo izkoriščanje pohorskih gozdov in njihovega lesnega bogastva za oglarstvo, ki je moralo zadovoljevati potrebe pohorskega glažutarstva od merkantilizma naprej. Oboje pa je narekovalo ljudem, da so si omislili sredstva, ki so omogočila po globokem snegu prehod z visokih samotnih kmetij v dolinska središča, drvarjem in oglarjem, prav tako pa tudi lovcem pa prehajanje preko zasneženih planot na vrhu. Iz vseh teh potreb so nastala sredstva za hojo in prevoz po visokem snegu; ta sredstva poznamo tudi na Pohorju v obliki krpelj in v smučeh, ki pa so nastale, sodeč po mnogih dokazih, šele pod tujim vplivom v novejšem času.

Prav zato zajema ta prispevek vsa sredstva, ki omogočajo v zimskem času hojo po snegu: od najpreprostejših krpelj do smuč, ki so še pristen ljudski izdelek, vse tja do oblik, ki so vsaj delno nastale že pod vplivom športnega smučarstva.

I. Pohorske krpelje

Kakor drugod na Slovenskem, tako so tudi na Pohorju poznali nekaj oblik krpelj, ki pa so obenem sorodne napravam te vrste za hojo po snegu iz drugih predelov Jugoslavije.

Pohorci poznajo ali pa so poznali do polpretekle dobe te vrste krpelj:

1. oglate v dveh variantah,
2. okrogle ali ovalne,
3. polokrogle ali lokasto zaokrožene,
4. pletene krpelje ali korbiče,
5. krpelje v obliki deske.

Najprej nekoliko besed o konstrukciji krpelj, ki jih najčesteje srečujemo na Pohorju! To so krpelje, ki so sestavljene iz lesenega oboda, povezanega med seboj z vodoravnimi laticami. V teh je pritrjena vez, v

katere se zatakne obuvalo, ki se zatem še posebej priveže z vrvco. Ljudsko izrazoslovje, ki je pri Pohorcih za posamezne dele takih krpelj v rabi, je dokaj pestro. Stranske latice in obod pri oglatih ali okroglih krpljah imenujejo večinoma povsod enako: obodu pri okroglih ali lokastih krpljah pravijo *ubôut*, *hobôt*, *lôuk* (južno pobočje, Lobnica), *ubôt*, *šinje* (Bajgot, Smolnik). Pri popolnoma oglatih krpljah pravijo okviru po navadi *strânske špate*. Največkrat pa le-tá sploh nima posebnega imena. Okvir označujejo le z imenom *lâte*, *lâistne*.

Tudi pasove za pričvrstitev obuvala na krplje imenujejo različno. Najbolj razširjeno ime zanje je nedvomno *ôrpank* (Ohrband?), ki je očiten germanizem. Ljudska izgovorjava ga je razpletla dokaj različno, n. pr. *ôrpank*, *ûrpank*, *vôrpank*, *vûrpank*. Poleg nemških spakedrank pa pozna tudi nekaj lepših, domačih nazivov, ki jih bomo srečali pozneje tudi pri smučeh; to so, če navedemo nekaj primerov: *pûsi*, *jermênje*, *rêmni*, *rezniki*. Vendar se mi zdi, da je prvoten in pravilen le izraz *târta*, t. j. *tfta*, ki nam govori o tem, da je rabila za pričvrstitev krpelj na obuvalo najprej le brezova ali smrekova trta, s katere je prešel ponekod naziv celo na usnjeni pas, ki so ga ljudje prevzeli (ohranjeno v ljudskem izročilu!) z volovskega jarma.²

1. Oglate krplje (sl. 1/3 na str. 95)

Pohorski naziv za to vrsto krpelj (nom. *kârplje*, gen. *kârpâl*) je *êikaste karpke* (Planina), *êkaste* (Smolnik), *jêkaste* (Hudinja, Kebelj). Oglate krplje so na Pohorju:

- a) prave, popolnoma oglate,
- b) okroglo oglate, z uvitim obodom.

Pri oglatih ali êikastih krpljah pravijo obodu stranske špate, notranjim pa v Mislinji *prêčjek*i; drugod, večinoma na južnem pobočju Pohorja pa špate, late, lajstne. Na severnem pobočju, nad Smolnikom, jim pravijo *šprikle*.

Zaokrožene ekaste krplje imajo prečne late, kakor prva varianta, medtem ko sta okvira lokasto zaokrožena. Okvira imenujejo na Pohorju v predelih, kjer uporabljajo to obliko krpelj (Mislinjska grapa, Razborca), *obôt*.

2. Polokrogle ali lokaste krplje (sl. 1/1—4 na str. 95)

Pri teh je obod iz brestovega lesa; vanj so zataknjene prečne late. Ukrivljenost loka pa je različna: popolnoma pravilna, hruškasto zaokrožena ali na obeh koncih zaokroženo razširjena ali zožena. Pohorski naziv za te krplje je običajno na *pâu ukrôugle kârpke*. Naj pripomnimo, da je prav ta oblika krpelj najbolj razširjena v omenjenem območju Pohorja,

² Tako pravijo trti — jarmenci pri volovskem dvojnem jarmu ne samo po Pohorju, temveč tudi v drugih predelih Stajerske.

prav tako pa tudi po vsem sosednjem Kobanskem, ki drugačnih oblik sploh ne pozna. Pozna jih tudi Vitanjska planina, Paški Kozjak in vse območje Pece in Koprivne ter Uršlje gore.

3. Okrogle ali ovalne krplje (sl. 1/7 na str. 95)

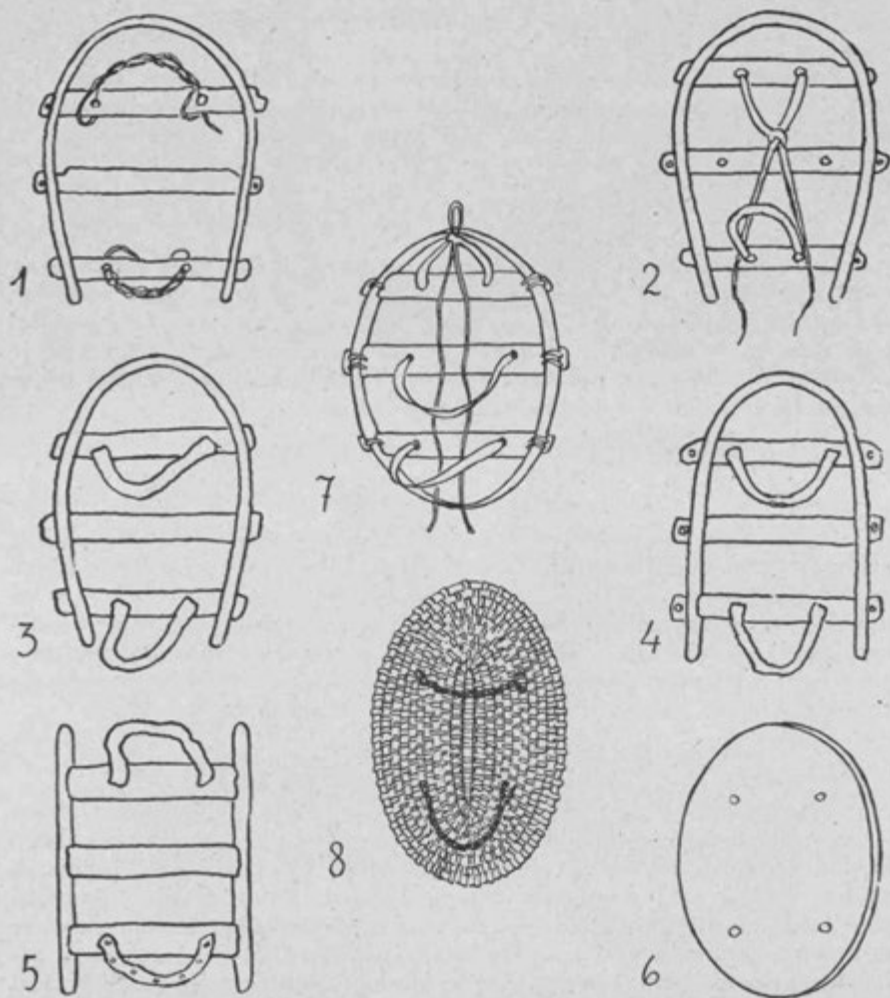
Pohorci jim pravijo navadno *prāu ukrđugle kārple*, redkeje tudi *pudōugaste ukrđugle kārplje*. — Obod pri teh krpljah je popolnoma sklenjen in povezan na spodnjem robu z vitrami ter obit z žeblički. Obod povezujejo med seboj po tri prečne špate, kjer so na prvi in na tretji pritrjeni pasovi za pričvrstitev krpelj na obuvalo. Ta oblika je postala danes prava redkost. Razširjena je bila v višjih legah Pohorja, v planini, kakor imenujejo tak predel sami Pohorci. Poznali pa so jih predvsem na južnem pobočju in le v enem delu severnega pobočja (Smolnik), medtem ko jih na Razborci ali Golavibuki sploh niso poznali.

Vse tri vrste krpelj, ki smo jih opisali, imajo povsem enak način konstrukcije. Obod povezujejo po tri late, zatakne v obod takole: obod, ki je iz jesenovega ali bukovega, redkeje brestovega prekuhanega lesa, je na treh mestih prevrtan ali *zglēčen*. Izvrtanim mestom na obodu pravijo Pohorci *glēčnce* ali *glēči*. Vanje so zatakne špate, čemur pravijo ljudje, da so *zaglēčene* ali *zagozdēne* (Smolnik). Špate so nato še posebej učvrščene v obod na zunanji strani z lesenimi *klīni*, *klīnci*, ponekod s *cvēki* (Planina, Kot).

Pasovi ali orpanki, rezniki so pritrjeni na prvi in na zadnji špati. Zelo redko pa tudi na srednji. Pasovi, ki so bili prvotno le iz smrekove ali brezove trte, so pritrjeni oziroma zatakne v špate na nekoliko načinov. V ta namen so na prednji in na zadnji špati izvrtane *lūkne*, in sicer po dve na sprednji in po dve na zadnji špati. Po prvem načinu so vezi iz povsem navadne trte, ki je zatakne v vrtino (sl. 1/2 na str. 95). Po drugem načinu je vez sestavljena iz pletene trte in prepletene skozi vrtino in zadnji rob špate tako, kakor je vpleten ročaj pri košarah, pletenih iz vrbovega ali brezovega šibja (sl. 1/1 na str. 95). Po tretjem načinu so usnjeni pasovi orpanki iz surove *gōži* (surovo kravje usnje) zatakne skozi luknjo in pritrjeni na istem mestu z lesenimi klini (sl. 1/3—5 na str. 95). Kasneje, ko vez popusti, jih na spodnji strani špate pribijejo z žeblički. Po četrtem načinu je pas prevlečen skozi luknjico. Na spodnjem koncu je prerezan, v zarezi pa tiči lesen klin, cvek, ki drži sam pas v luknjici. Najpreprostejši je zadnji, to je peti način: usnjena gož je pribita na zgornji strani špate z žeblički ali potegnjena skozi vrtino ter na enak način pribita na spodnji strani špate. Tak način je vsekakor novejši. Prvotna mora biti le enostavna pričvrstitev trte v leseno špato.

*

Posebnost med pohorskimi krpljami so bile pletene in lesene krplje v obliki navadne ovalne deske.



Sl. 1. Pohorske krplje: 1. lokaste krplje iz Repa nad Tinjem; 2. lokaste krplje s Padeškega vrha; 3. lokaste krplje s Pernic na Kobanskem; 4. lokaste krplje iz Kota nad Kebljem; 5. Ekaste krplje iz Smrečnega nad Smartnim; 6. krplje v obliki ovalne deske (rekonstrukcija po ustnem izročilu iz Močnika); 7. okrogle krplje s Smolnika nad Falo; 8. pletene korpkarple s Keblja nad Oplotnico (rekonstrukcija po ustnem izročilu)

4. Pletene krplje (sl. 1/8 na str. 95)

Pohorsko ime za to obliko je *kõrpkkårple* ali tudi *korbiči*. Take pletene krplje so poznali Pohorci v dveh variantah: pletene iz srobota in pletene iz ržene slame, ki je bila med seboj povezana z *vitrami*.

4a. Krplje iz srobota

Te so bile le malo razširjene, zato se jih spominjajo le redke prav stare osebe z okolice Keblja (južno pobočje). Krplje so imele navaden okrogli ali polokrogli obod s prečnimi špatami. Le-té pa so bile prepletene s suhim srobotom, ki je tvoril čvrsto pleteno ploskev, na kateri je v vpleteni trti ali pasu počivalo obuvalo. Takih krpelj ne poznajo nikjer več, ostale so samo v spominu najstarejših ljudi.

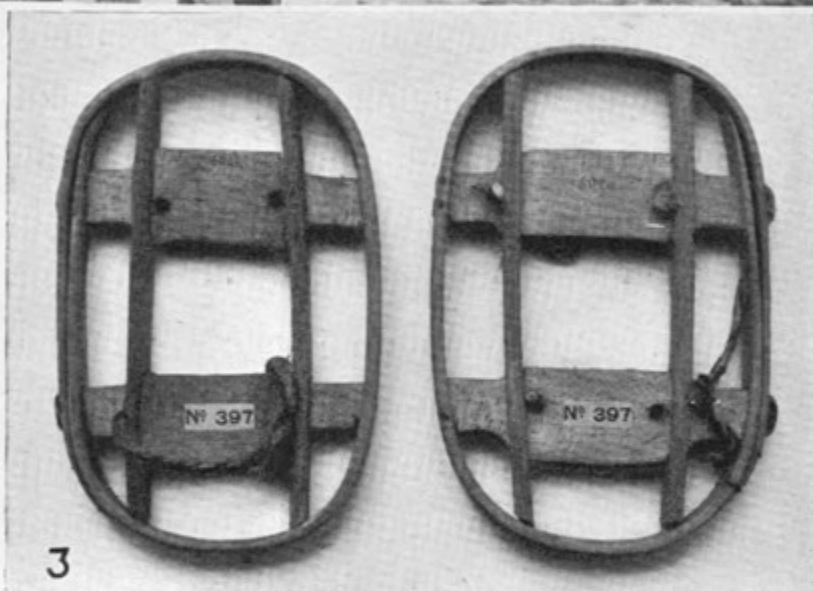
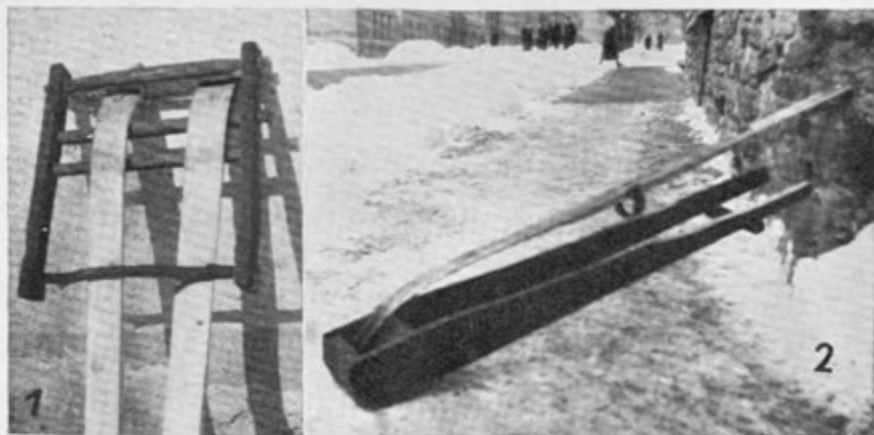
4b. Krplje iz ržene slame (sl. 1/8 na str. 95)

Te so imele obliko cekrovega dna. Bile so podolžne ovalne oblike, dolžine 40 cm, osrednjega premera 25 cm. Spletene so bile iz ržene slame in povezane z vitrami, tako kakor so pleteni slamnati *sejníki* (košare za sejanje žita). Spreddaj in zadaj je bila vpletena v slamo trta za pričvrstitev krpelj na obuvalo. Slikovna priloga ponazaruje le rekonstrukcijo krpelj, ki so kakor prva varianta povsem izginile z južnega pobočja Pohorja, kjer so jih rabili še ob koncu preteklega stoletja.

5. Krplje v obliki deske (sl. 1/6 na str. 95)

Krplja te vrste je bila dolga do 40 cm, debela kakor sodarska doga. Deska je imela pravilno ovalno obliko. Zanjó so rabili tesan bukov ali jesenov les. Za pričvrstitev na obuvalo je imela kakor krplje s špatami po 4 luknjice: dve na sprednjem in po dve na zadnjem koncu. Skozi te so Pohorci potegnili vrvco, *špāgo* (dial. špōgoyno nôt napčelat') in jo zavezali na zgornji strani čevlja. Ker je gladek in obtesan les na sredu rad polzel, so krpljo na spodnji strani obili z drobnimi žeblički. Tudi ta oblika krpelj je do danes povsem izginila iz rabe. Vendar se mi zdi, da je mnogo mlajšega porekla kakor n. pr. pletene ali iz deščic sestavljene krplje.

Naštete oblike in vrste krpelj so uporabljali po vsem Pohorju. Vsekakor pa je zanimiv pojav, da so bile posamezne vrste krpelj razširjene predvsem na nekem določno omejenem območju. Najbolj razširjena oblika krpelj so še danes lokaste ali polokrogle, ki so značilne tudi za sosednje hribovje (Kozjak, Stenica, Javor). Neprimerno manj razširjene oblike so bile oglate in lokasto zaokrožene krplje, najmanj pa povsem okrogle, ki so kakor tudi pletene in krplje v obliki deske, povsem izgi-



Sl. 1. in 2. Smuči v modelu za krivljenje (Rep in Močnik); 3. okrogle krplje s Padeškega vrha v Švedskem smuškem muzeju v Stockholmu; 4. bognarska kobila za obdelavo lesa za smuči (Božje); 5. hoja po snegu na lokastih krpljah s palico (Urh nad Tinjem)

Foto: Smuški muzej, Stockholm, in T. Urbas

nile iz rabe. Da so se najdalj časa ohranile v rabi polokrogle krplje, tolmačijo ljudje z njihovo praktičnostjo. Po izkustvih starejših Pohorcev, ki so rabili krplje, so okrogle krplje dokaj hitro razpadle (obod je bil zadaj povezan le s trto!). Oglate krplje so bile nepraktične zaradi tega, ker so se posebno pri hoji navzgor prerade zatikale v sneg. Lokaste krplje so bile primernejše zato, ker se ne zatikajo in ne polzijo prehudo po trdem snegu. Vsekakor pa nas mora zanimati pojav, čemu so bile povsem okrogle krplje omejene predvsem na višje predele, medtem ko so v srednje visokih predelih rabili le polokrogle in oglate krplje. Zanimivo je tudi to, da jugozahodno pobočje Pohorja okoli Razborce, Male Kope in svet nad Mislinjsko grapo ni poznal okroglih krpelj, marveč izključno lokasto uvite oglate krplje.

Uganka so za nas nedvomno tudi pletene krplje ali korbiči, ki smo jih navedli za ozko omejeno območje Keblja in dela Kota nad Kebljem. Glede na to, da so tudi v tem predelu poznali tiste vrste krpelj, ki so značilne za druge predele Pohorja, se nam zde po svoji obliki povsem tuje. Še bolj osamljena oblika je vsekakor druga varianta pletenih krpelj, ki so imele obliko sejnika iz ržene slame. Da pa so izginile razmeroma hitro, je nedvomno vzrok v tem, da so bile nepraktične (slab material, ki se je močno in hitro izrabil!).

Izdelava krpelj

Z izdelavo krpelj se na Pohorju nikoli niso ukvarjali poklicni obrtniki, temveč so jih izdelovali Pohorci kar sami. Ker so bili izvedeni v obdelavi lesa, so z majhnim trudom izdelali napravo, kadar se je obrabila stara in so potrebovali novo. Brestov, jesenov ali tudi bukov les so obdelali s preprostim nožem, *rājtmazerom* na kobili za bognerska dela (sl. V/4) in ga nato prekuhali, da se je lepše in lažje uvijal. Pri ukrivljanju lesa so rabili model, na katerega so *pripêli* ali *obîli* les. Ko je obod dobil ustaljeno obliko, so ga sneli z modela in ga zatem povezali s prečnimi špatami. Oglate krplje pa so oblikovali vselej prostoročno, brez kakršnega koli modela.

Uporaba krpelj

Za pričvrstitev krpelj na obuvalo so rabile vezi iz trte ali iz surove goži. Sprednja vez je rabila za učvrstitev čevljeve kapice, v zadnjo pa so zataknili peto. Ker so napravo uporabljali za daljšo hojo preko zasneženih planot in za prehode preko hrbtov, je bilo treba krplje še posebej pričvrstiti. V ta namen so Pohorci prvotno uporabljali smrekovo ali brezovo trto, ki so jo po navadi urezali kar med potjo. Trta je mnogokrat zamenjala tudi usnjeni pas, če se je le-tá med potjo obrabil in utrgal. Pozneje so pričeli uporabljati vrw, *špāgo*, ki je kot taka rabila izključno za pričvrstitev krpelj v obliki deske. Špago so v tem predelu

privezali okoli obuvala na dva načina. Na krajših poteh so vrv pričvrstili samo na zadnjem pasu in jo nato ovili okoli gležnja. Na daljših poteh pa je bilo treba vrv potegniti s sprednjega pasu na zadnji pas in jo nato čvrsto oviti okoli čevlja.

Kot pomožno sredstvo za hojo po snegu na krpljah pa je rabila tudi palica. Po pripovedovanju starejših oseb Pohorci niso imeli za ta namen stalne palice, marveč so si jo urezali kar med potjo in po potrebi, če je to pač terjal teren. Pri hoji preko zasneženih planot mlajši in čvrstejši ljudje nikoli niso rabili palice, dasiravno hoja na krpljah zaradi širokega stopanja ni bila tako preprosta stvar. Palice so rabili le, če je bilo treba stopati navzgor in ko se je bilo treba opirati in posebej paziti zaradi globine snega in zametov. Starejši ljudje pa se nikoli niso odpravili na pot brez palice, ki je utegnila biti navadna gorjača ali pa daljša rāja, segajoča do višine človekovih ramen.

Ker se je na krplje rad prijemal sneg, posebno če je bil le-tā južen in moker, so krplje, preden so se odpravili na pot, običajno namazali s svinjsko mastjo ali z ovčjim, redkeje tudi kozjim lojem.

Terminologija, ki se nanaša neposredno na uporabo krpelj, je preprosta in se do danes v ničemer ni spremenila. Za hojo rabijo Pohorci še danes izraz: *na kārplah hodit'* ali *s kārplami hoditi*. Pri hoji s krpljami nastanejo *sledôvi* ali *slēidi*, pogosto tudi lūkne (nom. sg. lūkna). Lūkna je globoka, če je sneg moker, južen. Plitva je, če pade pršič in je nastal na površini srež. Normalno se obuvalo s krpljo udre v sneg do globine gležnja, mnogokrat pa tudi do kolena. — Pri hoji se nabira na spodnji strani krpelj sneg, ki odpade, potem ko se ga že preveč nabere. Odpadle kose snega imenujejo Pohorci *odpatki*.

Hoja s krpljami je po mnenju starejših očancev nerodna in utrudljiva. Zahteva širokega prestopanja, kar utruja posebno na prehodu preko planine. Hoja navzgor je mnogo težja kakor hoja navzdol. Tu je palica neogibno potrebna za oporo. Hoja navzdol je neprijetna, če ima človek okrogle krplje in če je na površini srež, na katerem krplje občutno drsijo.

Kdo je uporabljal krplje

Ljudsko izročilo na Pohorju izpričuje, da so uporabljali krplje za hojo po snegu prebivalci hribovitih predelov Pohorja, ne glede na starost in na spol. Razumljivo pa je vsekakor, da so v prvi vrsti rabile moškim. Saj so ti v zimskem času, ko je zapadel globok sneg, imeli več opravka v planini kakor ženske, ki so se zadrževale bolj doma in čakale na utrto gaz v snegu. Enako je bilo s šolarji. Ti so po izročilu in pripovedovanju hribovcev, ki imajo kmetije v višini nad 800 in 900 m, počakali doma dotlej, da so starejši napravili potrebno gaz. Zlasti pa so uporabljali to napravo za hojo po snegu drvarji, oglarji in lovci-jagri, ki so morali tudi po najglobljem snegu z enega pobočja Pohorja na

drugo stran, čemur pravijo Pohorci *iti prek vārha* ali *po vārhi*. Pri tem nas pa prične zanimati neposredno vprašanje, čigavo lastništvo so bile prvotne pohorske krplje: ali si jih je prvotno omislil le pohorski hribovski kmet in jih nato posredoval drvarjem ali je bilo obratno. Vprašanje zahteva vsekakor odgovor, in z njim se bomo ukvarjali v okviru naslednjega poglavja.

Izvor pohorskih krpelj

Žal za Pohorje nimamo prav nobenih pisanih zapisov, ki bi nam lahko časovno in funkcionalno pomagali pojasniti to vprašanje. Zato nam preostane le ustno izročilo, ki pa tudi tukaj ni enotno, marveč si nekoliko nasprotuje.

Tako trdijo starejši ljudje na severnem pobočju Pohorja, da so prvotno poznali in uporabljali krplje samo drvarji, ki jih imenujejo po domače »holcarji«, in pohorski glažutarji, ki so imeli opravke in so morali hoditi tudi po globokem snegu preko vrha. Za te drvarje trdijo v tem predelu Pohorja (Hudi kot, Planina pri Sv. Antonu), da so prišli »od spodaj«, kar pomeni v ljudskem izražanju z južnega pobočja. Ta trditev bi utegnili držati, ker je znano, da težijo prebivalci z južnega pobočja Pohorja mnogo bolj na severno stran, to je proti Dravski dolini, kakor proti svetu okoli Polskave in Bistrice. To velja za zaselke in samotne kmetije, ki ležijo v višini od 650 m dalje na Tinjem in nad Smartnim.

Pri tem nas vprašanje zanima še globlje: kdo so bili prvotni drvarji na Pohorju, ki so sekali les za oglarjenje in pozneje za tesianje in splavljanje po potokih in po reki Dravi, če mislimo pri tem na severno pobočje Pohorja nad Dravsko dolino?

Izročilo starejših oseb in stari priimki posestnikov, ki imajo kmetije visoko v planini, nam povedo, da so to povečini tuji priseljenci, in to iz Furlanije, iz Kanalske doline in s Kranjskega, v veliki meri pa tudi s Koroškega in iz Zgornje Štajerske. Pozornost vzbujajo zlasti tukajšnji priimki kakor Lepej, Janžej, Sep, Bajgot, Guldenbrein ipd. Isto nam izpričujejo tudi imena predelov, ki so jih izkrcili nad sedanjimi pohorskimi samotnimi kmetijami v času intenzivnejšega izkoriščanja gozda (Bajgot, Bajgotov graben, Koroška vas, Frajham).

V drugem predelu Pohorja, na južnem pobočju v okolici Tinja in Keblja, prav tako pa tudi Skomarja in Resnika, nam ljudsko izročilo govori o tem, da so Pohorci poznali krplje od nekdaj in da je njihova starost tolikšna, kakršna je tudi starost samotnih kmetij v tem planinskem predelu.

Po analogiji in logiki bi kajpada smeli sklepati oboje. Vendar se nam dozdeva neprimerno verjetnejša druga trditev. To predvsem iz naslednjih vzrokov:

Pogojenost tal, oblike terena in dejstvo, da je bilo Pohorje naseljeno vsaj do višine 700, ako ne celo 800 m relativno zgodaj, govorijo o tem, da so bile krplje za hojo po snegu potrebne nedvomno že prvim prebivalcem samotnih kmetij, in to takrat, ko so jih v enakih ali podobnih oblikah poznali tudi drugod na Slovenskem. Zato se nam zdi povsem nemogoče, da bi prevzel uporabo krpelj pohorski kmet šele od drvarjev, ki so jih prinesli tu sem od drugod, to je iz predelov, kjer naj bi bili poznali krplje že prej. Nikakor ne moremo dvomiti, da pohorski kmet ni iskal medsebojnih stikov in poti v nižji dolinski svet ali vsaj do najbližje farne cerkve tudi v času, ko je zapadel globok снег. Prav tako ne smemo izključevati možnosti, da se je tudi kmet odpravil ob takih prilikah preko vrha, to je preko poglobitnega grebena na drugo stran Pohorja proti Dravski dolini.

Deloma bi nam moglo tako domnevo potrditi dejstvo, da imajo pohorske krplje svojevrstno obliko, ki se sicer v bistvu, razen pletenih krpelj ali korbičev, ne razlikuje od krpelj iz drugih predelov na Slovenskem, a so vendar posebne v izdelavi (število prečnih latic!) in v načinu vezave oziroma pričvrščanja na čevlje. Vse pohorske krplje — razen tipa VII — imajo luknjice za trto ali pas na sprednji in na zadnji, to je tretji špati, če jih štejemo s sprednjega konca navzad. Krplje v drugih predelih pa poznajo številne načine vezave, pri čemer rabi tudi srednja, to je druga špata.

Domnevo, da bi pohorske krplje prinesli šele od drugod, in to priseljeni drvarji in oglarji, podpira mnogo manj dokazov. Domnevi nasprotujejo predvsem geografski faktorji. Za tujo obliko krpelj pa bi smeli imeti le krplje, ki so bile pletene iz srobot ali iz ržene slame.³

II. Pohorske smuči

Za prevoz po snegu uporabljajo tudi Pohorci smuči. Vendar ime smuči ni pristen pohorski izraz za to pripravo. Večina Pohorcev rabi zanje naziv *skije*, *skđije* (Ruše, Smolnik, Ribnica, Hudi kot, Mislinja, Skomarje, del Keblja, Hudinja, Vitanjska planina). Samo del južnega pobočja vzhodno od Keblja preko Tinja do grape Bistrice pod Šmartnim imenuje smuči izključno še danes karple, ki pa jih razlikuje od krpelj za hojo po snegu s tem, da jim pravi *dâuge kârple*. Izraz smuči se je udomačil v omenjenem predelu šele v najnovejšem času, ko so osnovnošolski učitelji začeli uvajati športno smučarstvo med šolsko mladino zlasti v Ribnici, na Keblju in na Šmartnem!). Ker pa se oblike posameznih smuči v predelih Pohorja, ki poznajo dva različna naziva za to pripravo, ne razlikujejo ostro med seboj, marveč so značilne za eno in drugo območje, jih bomo poskušali razvrstiti le tipološko in jim določiti natančnejši izvor.

³ Glej delo: Vera Košak, Krplje, Zagreb 1934.

I. tip (sl. 2/1 na str. 103)

Smuči so iz tesanega bukovega lesa. Dolžine smuči na spodnji strani od pete do kraja konice je 2,02 m. Širina smuči je 8,5 cm, debelina 1,6 cm. Vendar pa je dolžina tega tipa smuči različna. Najmanjša je 1,58 m in največja do 1,99 m. Največja višina krivine je 15 cm. Krivina je zaključena z *bučko*, ki ima precej globoko zarezan *vrât*. Bučka je v sredini prevrtana. Namesto bučke so imele smuči tega tipa včasih rezljan *rilec* v obliki romboida, srca ali trapeza. Tudi *rilec* je imel včasih v sredini izvrtano luknjo.

Za pričvrstitev smuči na čevlje je rabila srednja vez ali *ôrpank*. Opisani tip smuči pozna prvotno samo eno vez. Le-tá je bila za 7 cm pomaknjena od težišča navzad. Vanjo so zataknil kapico obuvala. Zadnja vez za peto je nastala kakor pri drugih tipih smuči šele pozneje. — Smuči I. tipa so z južnega pobočja Pohorja iz Repa, ki leži med Tinjem in Kebljem. Tip je značilen le za južno pobočje. Kolikor so ga rabili tudi na severnem pobočju (Ribnica, Hudi kot), je po svojem poreklu nedvomno z južne strani.

2. tip (sl. 2/2 na str. 103)

Smuči so iz tesanega bukovega lesa, dolžina od pete do vrha konice znaša 2,08 m, širina smučke je 8,2 cm, največja debelina 1,7 cm. Največja višina krivine je 6 cm. Zaključuje se brez bučke ali rilca. Sredina smuči, na kateri naj bi počivalo obuvalo, je ojačena za pol centimetra za razliko od sprednjega in zadnjega dela smuči (vpliv športnih smuči!). Na zgornji strani smuči, to je na hrbtu, so dobro vidni sledovi ojačane sredine. Vez za pričvrstitev obuvala sestoji iz enega samega pasu, ki je pritrjen na *stranico*⁴ brez vdolane *rëži* preprosto s 4 žeblički. Širina usnjene goži, iz katere je sestavljena vez, je 1,5 cm. Težišče te smuči je pomaknjeno za 10 cm naprej. *Pëta*, to je zadnji konec smuči, je rahlo konveksno zaobljena in zglačena. Palica pri teh smučeh je bila povsem lesen kol, segajoč do smučarjevih ramen, brez okova ali krpljice na koncu. Zleb, ki sega na spodnji strani le po dolžini do smučke vezi, je kasnejšega izvora, nastal je pod vplivom športnih smuči. Slikani in fotografirani tip smuči je iz Kota pod Velikim vrhom. Značilen je za južno in severno pobočje Pohorja (Ribnica, Hudi kot, Primož na Pohorju).

3. tip (sl. 2/3 na str. 103)

Smuči iz jesenovega lesa; dolžina od konca do vrha znaša 2,10 m, širina 7 cm, debelina 1,6 cm. Sredina smuči je ojačena in odebeljena na 2,8 cm. Največja višina krivine je 6,5 cm. Deska je na robovih konveksno zaobljena. Spodnja stran smuči je globoko konkavno izdolbena v obliki širokega žleba (sl. 2/3 c na str. 103), ki se proti zgornjemu koncu pravilno

⁴ To je ljudski izraz, ki ga poznajo Pohorci za rob deske.

in enakomerno zožuje. Krivina je narahlo zaobljena in občutno topa. Prerez pete, to je zadnjega konca, je konveksno zaobljen. Vezi sestavljata dva usnjena, 2,5 cm široka pasova iz dobro strojenega govejega usnja. Sprednji rabi za čevljevo kapico, zadnji za peto (vpliv krpelj, ki imajo vselej dvojne vezi!). Težišče je v sredini med obema! Vezi sta pritrjeni na stranico smuči brez vdela ne rezi, kakršno imajo smuči I. tipa, z močnejšim žebljem. Palica v dolžini 1,90 m je iz jesenovega lesa. Na koncu ima okroglo leseno kolo s premerom 12 cm, ki je pritrjeno na palico z žebljem.

Opisani III. tip smuči je iz Kunigunde na Pohorju. Poznali in rabili so jih le na ozko omejenem območju med Kunigundo in Kebljem na Pohorju. Na severnem pobočju se niso udomačile.

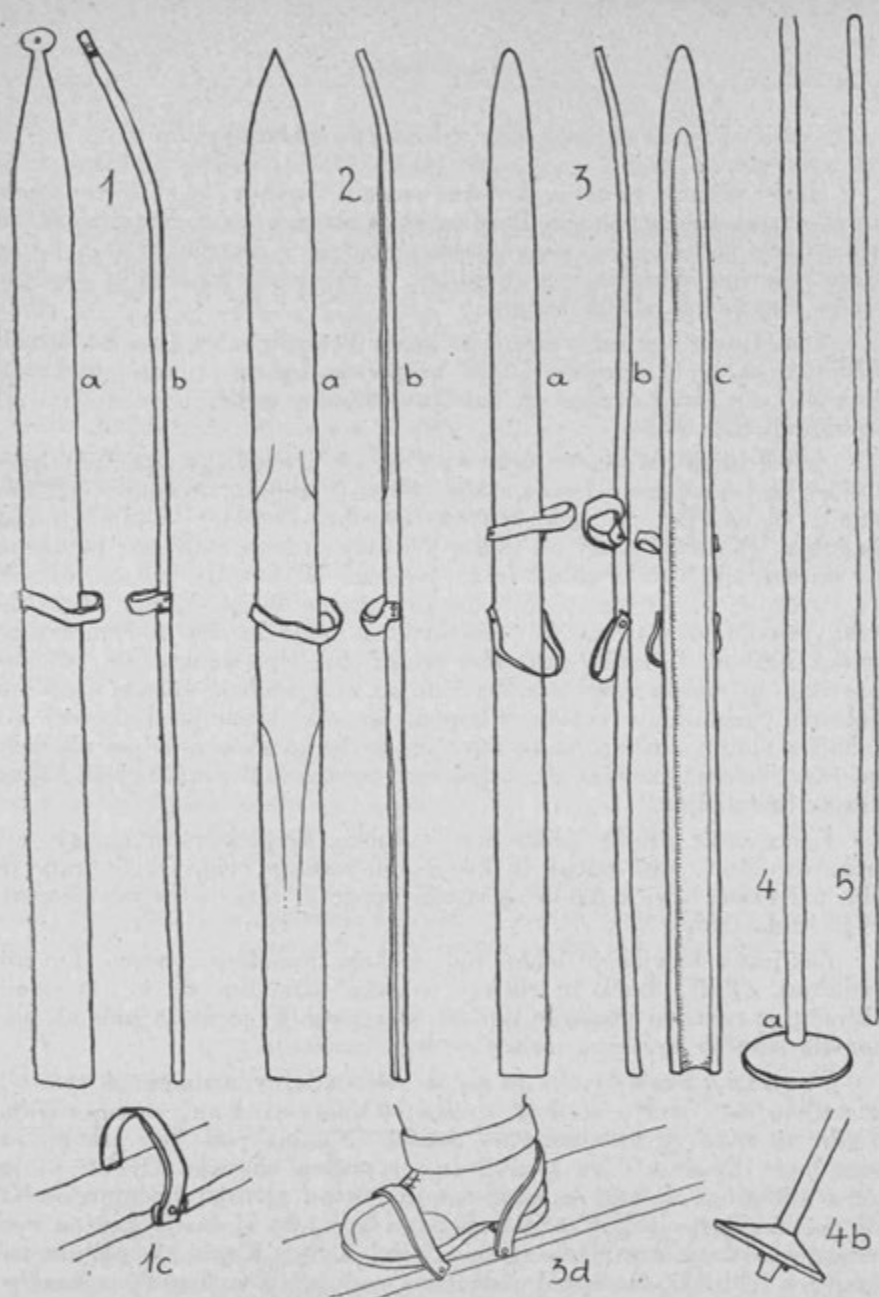
4. tip

Smuči so iz jesenovega lesa, dolžine 2,05 m, širine 9,5 cm. Največja višina krivine 21 cm. Krivina se zaključuje s topo srčkasto bučko. Sredina smuči je ojačena z desko ali s *kopitom*, ki je pribita na osnovo z žebli. Glavna prečna vez je pritrjena na stranico smuči po načinu, ki smo ga videli pri prvih treh tipih, v vdela ni rezi. Pod glavno prečno vezjo teče podolžna usnjena vez, za katero je značilno, da je pritrjena na prednji usnjeni zanki. Vez se spenja ob strani z glavno prečno vezjo, zapenja se ob strani s preprosto kovinsko sponko. Težišče je pomaknjeno za 2 cm pred prečno vez. Smuč je izdelana iz tesanega jesenovega ploha. Do sredine vdela n žleb na spodnji strani je povsem izrabljen. — Poreklo teh smuči je Planina na Pohorju, nad bistriško rižo. Rabile so lovci in drvarjem za vožnjo po visokem snegu. Od teh so jih pozneje prevzeli kmečki ljudje. Oblika smuči in predvsem način vezave in oblika vezi govorita nedvomno o vplivu športnih smuči.

5. tip

To so smuči, ki nas po obliki v celoti spominjajo na stare športne smuči, a nas presenečajo zaradi posebnega načina pritrjevanja vezi na stranico.

Dolžina smuči je 2,31 m, širina 8 cm. Izdelane so iz tesanega javorovega lesa. Največja višina krivine znaša 24 cm. Težišče je pomaknjeno nazaj. Smuči so zaključene s pravilno oblikovanim rilcem, ki nas spominja na športne smuči. Na spodnji strani smuči je ozek žleb, ki se je ohranil zaradi obrabljenosti v komaj vidnih sledovih. Sredina smuči je ojačena s kopitom. Vezi so iz ročno prešitih usnjenih pasov. Glavna prečna vez je potegnjena skozi pravilno prevrtano desko, ki je zgoraj ojačena s kopitom natančno v težišču. — Opisana oblika je edinstven tip smuči s Pohorja. Izvor je Sv. Arah na južnem pobočju. Prvotno so jih rabili le gozdarji. Od njih so jih prevzeli kmetje, ki so pri izdelavi posnemali prvotno obliko.



Sl. 2. Pohorske smuči: 1. a in b smuči z rilcem za vrvec, c sredina smuči s pri-bitim orpankom v rezu (sev. in juž. pobočje Pohorja); 2. a in b smuči z neznatno krivino (Planina pod Velikim vrhom); 3. a in b smuči z neznatno krivino in dvojnimi orpanki, c spodnja stran s širokim žlebom, d sredina smuči z dvojnimi orpanki (Kunigunda na Pohorju); 4. a in b palica s šajbo ali kopylo; 5. navadna leskova palica

Deli smuči in izrazoslovje

Naziv za same smuči je, kot smo omenili v uvodu, na vsem severnem in severozahodnem pobočju Pohorja *skije* ali tudi *käije*. Naziv *smuči* so uvedli šele učitelji med osnovnošolsko mladino v zadnjih 25 letih. — Le ozko omejeno območje med Kebljem in Šmartnim uporablja namesto smuči ime *kärple*, *dâuge kärple*.

Smuči imajo zgornjo stran, ki jo na Pohorju imenujejo *hãrbet* ali *hãrptna stran*, in spodnjo stran, ki pa na Pohorju nima posebnega imena. Lesu, iz katerega je izdelana *stêsana smuč*, pravijo Pohorci *diêska* ali tudi *dila*.

Smuči imajo tri glavne dele: *s p r e d n j i d e l*, ki je ukrivljen, imenujejo skoraj na vsem Pohorju *slôč*, *slôuč* (Planina), *slâiči* (Kebelj, Lokanja, Skomarje), pa tudi *krivina*, *kãrvine*, *korvine*, *karvine* (južno pobočje). Ta, drugi naziv pa rabijo pri smučeh le poredkoma; večinoma ga uporabljajo v taki obliki le za usločeni del sani, bodisi samotěžnih ali vprežnih. — Krivina, sloč je lahko različne oblike. Višina od tal do vrha je od 6 do 24 cm. Največjo krivino imajo lovske in »holcarske« smuči. Krivina je lahko pravilna, simetrična, lepo zaokrožena, ali nepravilna in močno odsekana. Krivina se zaključuje s *špîcom* (severno pobočje, Smolnik), z *rilcem* (Planina, Močnik, Hudinja, Rakovec) ali z *bučko* (Tinje, Kebelj, Šmartno). Špic je lahko topo zaobljen ali dolg in oster. Pohorci pravijo, da daljši špic mnogo lepše *snëik rêžje* kakor kratek in zaobljen.

Konec sloči preide lahko tudi v bučko, ki je povsem okrogle ali srčkaste oblike. Med bučko in krivino je zarezan *vrât*. Okoli vratu je bila privezana vrvica. Le-tó so včasih potegnili skozi prevrtano bučko, ki je imela *lûkno*.

Zaključek krivine je lahko tudi srčkast, rombičen, povsem top ali trapezast. Oblike bučk in rilčkov so tako raznolike, da bi jih smeli vključiti v posebno poglavje ljudske umetnosti, ki je našla tudi na pohorskih smučeh hvaležno torišče svojega izražanja.

Sredino smuči, ki je pa le redkokdaj v aritmetični sredini, imenujejo na Pohorju *sredîna*, *sredêna* (Oploznica, Kunigunda), *srêida*, *srêidi*, *na srêidi* (južno pobočje), *kopîto* (Planina pod Vel. vrhom) in *prestôpek* (Smolnik). Na sredini smuči počiva obuvalo. Ojačiti jo je treba s kopitom, ker bi se smuč zaradi teže in pritiska sicer prelomila ali počila. Zlasti je kopito potrebno pri smučeh, ki imajo prečno vez potegnjeno skozi prevrtano stranico (glej 5. tip). Kopito je pribito na osnovo z žeblički. Na sprednjem in na zadnjem koncu prehaja enakomerno v samo smuč.

Zadnja stran smuči nosi običajno ime *pêta*, *piêta*, ki je običajna oznaka za profiliran in nekoliko zaobljen zadnji rob smučke (severno pobočje). Taka peta je običajno konveksno zaobljena. Če je zadnji konec smuči zaključen enostavno, pravijo Pohorci temu delu kar *zâdi*,

ali pa ga sploh ne označujejo posebej. V splošnem poznajo naziv peta le na južnem pobočju, zlasti okoli Skomarja, Keblja, Kunigunde in Tinja.

S muške vezi. Nazivi za ta del priprave, ki rabi za pričvrščanje smuči na obuvale, so na Pohorju raznoliki. Povzeti pa so v celoti s prvotnih krpelj (orpanki, trte, pasi, remni) in spakedrank, kot so pinge, binge, bindunge; redkeje kakor pri krpljah jim pravijo tudi rezniki. Vezi so različno pritrjene na stranico smuči. Prvotne vezi so bile iz enega samega pasu, ki je bil iz surove goži. Na Ljubnici (SZ pobočje) so rabili za vezi surovo, nestrojeno svinjsko kožo, ki so jo pribili na stranico z navadnimi žeblički ali z enim večjim žabljem. Da bi preprečili *râisanje* vezi po snegu, so izrezali v stranico smučke *rěz*. Vanjo so pritrdili pas, orpank. Smogavec Anton iz Planine 16 se spominja pripovedovanja svojega starega očeta, češ da so Pohorci prvotno pritrjevali orpank s klinom v izdolbeno stranico. Zato je bilo treba le-tó ojačiti s kopitom. Ker pa je razmeroma debeli klin sneg preveč rajsal, so tak način opustili in začeli pribijati vez v izdolbeno rez z žeblički. Druga, to je zadnja vez, pa je nastala šele pozneje. Rabila je za utrjevanje pete. Toda pri tem niso vplivale vezi na krpljah, marveč povsem praktični razlogi. Zadnja vez je namreč preprečevala, da bi čevelj uhajal iz vezi pri hoji navzgor.

Poleg zgoraj opisanega pritrjevanja vezi v stranico rabijo Pohorci še naslednja dva načina: pred sprednjo prečno vez pribijejo usnjeno zanko *ùhl*, skozi njo potegnejo podolžen usnjen pas, ki ga spnejo na strani s sponko ali zavozlajo z vrvco (glej 4. tip!). Po zadnjem načinu pribijejo pred prečno vez, ki je potegnjena skozi prevrtano stranico (glej 5. tip!) usnjeno *kâpco*. Nanjo je pritrjena podolžna vez, ki teče pod prečno vezjo. Očitno pa sta zadnja dva načina pritrjevanja vezi na smuči posledica zgodnješportnih smuči. Prvoten je lahko samo povsem preprosti način, po katerem je tičal po en prečni pas v izrezani rezi.

Izdelovanje smuči

Priprava lesa. Pohorske smuči so bile izdelane največ iz bukovega, jesenovega in javorovega lesa. Prva vrsta, to je bukev, je bila sicer težka, a se je dala po mnenju starejših izdelovalcev smuči lepo tesati in prav tako kriviti. Ker je bil prvotni gozd na Pohorju predvsem bukov, je bilo prav tega lesa obilo, in zato so vsi starejši primerki smuči iz te vrste lesa. Lažje so bile po teži jesenove ali javorove smuči, toda spričo pomanjkanja tega lesa na Pohorju jih je mnogo manj kakor bukovih. Smrekovine ali jelovine po navadi niso uporabljali za izdelavo smuči, ker se je tak les slabo krivil, obenem pa je rad na krivini ali na sredini počil, medtem ko se je na spodnji strani prehitro izrabil. Po izpovedih Aplanca Viktorja, starega izdelovalca smuči, so uporabili smrekovino le, če je bilo treba izdelati smučke hitro in če ni bilo boljše vrste lesa na razpologo.

Obdelava lesa. Les so obtesali iz ploha ali deske s posebno tesarsko sekiro, ki jo rabijo za tesianje na Pohorju in po Koroškem še danes. To sekiro imenujejo na severnem pobočju *bögnerca*, na Kobanskem *vägnerca*, na Koroškem pod Uršljo goro *cimrāka*, na južnem pobočju Pohorja pa *uč* ali *uček* (Rep, Močnik). Za smuči so izbrali svež, *friški* les, ki so ga šele podrli, ali povsem suh les. — Na obtesani dili je bilo nato treba obdelati konico. Sloč, ki se je zaključevala brez bučke ali rilca, so obtesali najprej z učem, nato pa še posebej obsekali z običajno sekiro. Bučko ali rilec so lepo obrezali in zgladili z običajnim ostro nabrušenim žepnim in nekoliko ukrivljenim nožem. — Rez za pritrditev pasov so vdrali v les z *dlětvo*, redkeje kar z navadnim žepnim nožem. Preden so v rez ali neposredno v stranico pritrdili pasove, je bilo treba smuč zgladiti. To so opravili na stolu, ki ga Pohorci imenujejo *kobila* za *bögnarska dela*, in z nožem na dva ročaja, ki mu pravijo *rājtmazer*. Z njim so zaoblili hrbtno stran smuči in izgladili robove, da bi smuč neovirano drsela po snegu. Z njim so tudi izoblikovali peto, če je bila le-tá profilirana.

Krivljenje lesa. Sloč ali krivino je bilo treba pripraviti posebej. Zato so najraje izbrali po naravi krivo raščen les (posledica soliflukcije!). Če tega ni bilo, je bilo treba les najprej zmehčati in zatem ukriviti. Pri tem pa je bilo treba upoštevati kakovost lesa: ali je le-tá svež ali povsem suh. Za mehčanje lesa so Pohorci uporabljali naslednje načine: 1. mehčanje v gnoju; 2. smojenje ali kurjenje in močenje z vodo; 3. smojenje in mazanje z ovčjim lojem; 4. kuhanje lesa v svinjskem kotlu.

V gnoju so krivili les, če je bil povsem suh. Obtesano in pripravljeno desko so porinili na spodnji strani sloči v svež goveji gnoj. Tu so jo pustili 2 do 3 dni. Kislina je načela les in omehčala vlakna. Po treh dneh je bil les pripravljen za krivljenje. Za takšen postopek so se odločili le, če so imeli zelo suh les, ki bi pri smojenju prehitro počil. O starosti in začetku tega načina nam izročilo ne pove ničesar. Poznali so ga izključno na južnem pobočju Pohorja, posebno v Kotu in na Planini pod Velikim vrhom.

Krivljenju lesa s smojenjem pravijo Pohorci *liēs smōdit'* (južno pobočje), medtem ko na severnem pobočju pravijo temu le *les kurit'*. Pod lesom, ki je bil srednje suh, so kurili tako, da so imeli »tihi plamen«. Deska se je počasi segrevala. Pokanje lesa so preprečili s tem, da so ga na spodnji strani večkrat zmočili z mokro krpo. Tako močenje z vodo je bilo razširjeno le na severnem pobočju Pohorja okoli Sv. Primoža in Sv. Antona na Pohorju. Rabili so ga tudi na Kobanskem v okolici Pernic, potem ko se je tudi v tem predelu razširilo ljudsko smučanje. — Pohorci na južnem pobočju Pohorja so poznali enak postopek krivljenja lesa s smojenjem, le da so namesto močenja z vodo uporabili mazanje lesa z mastjo. Za mazanje je bil po mnenju starejših oseb najprimernejši ovčji loj. Slabši je bil kozji loj, najslabša pa je bila *črčuna maša*, ki so jo rabili le, če ni bilo loja na razpolago.

Krivljenje s kuhanjem. Prirezan in obtesan les so vtaknili s spodnjim koncem v svinjski kotel, kjer so kuhali repo ali korenje za prašiče. Posebne vode za prekuhanje lesa Pohorci niso pripravili nikoli. Les je moral ostati v kotlu 3 do 4 ure. Krivljenje s kuhanjem je bilo razširjeno po vsem Pohorju. Vendar je tak način (po pripovedovanju starejših ljudi) mlajšega porekla. Prevzeli pa so ga tudi tam, kjer so opustili smojenje (del severnega pobočja).

Po opravljenem mehčanju vlaken v gnoju, s smojenjem ali kuhanjem je bilo treba les posebej ukriviti. V ta namen so rabili Pohorci 1. lesen model v dveh oblikah; 2. dva lesena navpična klina, ki sta bila zabita v zemljo; 3. uporabili so špranjo med hišnima tramoma. Oblika modela (sl. V, 1 in 2) je nakazovala vselej največjo višino krivine, ki pa je bila odvisna tudi od kakovosti lesa in stopnje zmečkanosti vlaken. Model za krivljenje so rabili po vsem Pohorju ne glede na severno ali južno pobočje. — Krivljenje med dvema vertikalnima, v zemljo zabitima klinoma so poznali predvsem na južnem pobočju. Krivljenje v špranji med hišnima brunoma pa so poznali le na Kobanskem okoli Remšnika in Pernic. V ta namen so izbrali špranjo med tramoma pred hišo na podstenu ali v lopi, ki je imela tla iz zbite zemlje. Na zbitih tleh so pripravili tihi ogenj. V špranjo nad ognjem so vtaknili les, ki so ga segrevali nad ognjem toliko časa, da je postal prožen. Na spodnjem koncu so ga obtežili s kamnom ali pa so stopali nanj, dokler niso dobili zaželeno krivine.

Opisane načine krivljenja so uporabljali Pohorci, če je bil les povsem suh. Če pa je bil les svež in komaj podrt, so ga krivili na poseben način, ki so ga imenovali *krivljenje s špananjem*. Pri tem postopku so morali pritrditi vez, preden so izdelali krivino. — Na konec krivine, ki je bila oblikovana v bučko ali rilec z vratom, so pritrdili močno žico, ki so jo nato potegnili do pasu in jo zavezali okoli vezi. Pri tem je bilo treba stopiti na zadnji konec smuči in pričeti nategovati ali *španati*. Ko je bila žica dovolj napeta, so smuč postavili v segreto krušno peč, obenem pa so morali peto smuči obtežiti z večjim kamnom. Do jutra se je les v peči povsem osušil, krivina pa je dobila zaželeno stalno obliko. Les so krivili po tem postopku okoli Močnika na Pohorju. Uporaba žice pri tem delu pa vsekakor priča o najnovejšem poreklu tega načina krivljenja.

Izdelava žlebov. Prvotne smuči so bile brez žleba. Izdelovati so ga pričeli šele pozneje, toda le do sredine dolžine smuči. *Žlëib, žlëb* (južno pobočje) je bil najgloblji na zadnjem koncu smuči. Proti sredini je postajal bolj in bolj plitev. Za izdelavo žleba so rabili ukrivljeno dleto, ki so mu rekli na Pohorju in po sosednjem Kobanskem *bôdeš*. Širok konkaven žleb, ki ga imajo smuči III. tipa, so izdelovali s posebnim *kopăčem*, kakršnega rabijo pri izdelavi krničk za mesenje testa. V novejšem času pa izdelujejo žleb s posebnim skobeljnikom, ki mu pravijo Pohorci *hoblič* za *žlëibe diêlat*.

Dodelava smuči. Sem sodi predvsem okraševanje ali ornameniranje smučk, ki pa sodi že v novejšo dobo. Prvotne pohorske smuči so bile brez vsakega okrasja. Edini okrasni element na teh prvotnih smučeh je bila le bučka ali rilec, ki so mu dali povsem poljubno rombično, trapezasto ali srčkasto obliko. Pozneje so jih jeli ornamentirati s posebnimi zarezi, vbodi, robnimi črtami, ki so potekale od rilčka proti sredini, redkeje tudi preko sredine do same pete. Prostornino znotraj teh robnih črt so navadno izpolnili s točkami, ki so jih kakor robne črte izdelali z navadnim priostrenim nožičkom.

Barvanje smuči je nedvomno najnovejšega izvora in je nastalo izključno pod vplivom športnega smučanja. Smuči barvajo z lužilom, ki ga kupujejo v trgovinah, medtem ko šolski mladini zadostujejo v ta namen navadne akvarelne barvice.

Kdo so bili izdelovalci smuči

Kjerkoli so se na Pohorju udomačile smuči, so postale kmalu množično prevozno sredstvo. Zaradi tega so jih večinoma povsod izdelovali kmečki ljudje kar sami. Ker je bil način izdelave smuči precej preprost, obenem pa so Pohorci tako rekoč zraščeni z gozdom in obvladajo obdelavo lesa, jim ni bilo treba iskati pomoči pri poklicnih obrtnikih, sodarjih in kolarjih ali *bôgnarjih*, ki so prevzeli izdelavo smuči šele v najnovejšem času, in to samo v večjih krajih, kakor sta na južnem pobočju n. pr. Šmartno in Tinje. Vendar smemo trditi, da je še danes izdelava smuči v velikem delu Pohorja izključno delo samih kmečkih fantov ali redkih, sicer nepoklicnih obdelovalcev lesa, ki so si pridobili dolgoletne izkušnje pri tesanju lesa in izdelovanju krivine. Vsekakor pa je pri tem zanimiv tudi naslednji pojav: v predelih Pohorja, kjer se je smučanje udomačilo med kmečkim prebivalstvom šele v novejšem času, je izdelava smuči predvsem delo poklicnih obrtnikov, medtem ko je v predelih s starejšo smuško tradicijo izključno delo kmečkih fantov.

Smuška tehnika z izrazoslovjem

Na Pohorju so poznali dvoje načinov uravnavanja smuči, in sicer: smučanje s palico in smučanje z vrvico.

Smučanje s palico. Prvotno so poznali na Pohorju le smučanje z eno palico, ki je bila povsem navaden leskov kol, segajoč do smučarjevih ramen. Bila je brez okova ali krpljice na koncu. Prebivalci Golavebuke in Razborce, med katerimi je udomačeno ljudsko smučanje, so pripovedovali, da nobene smuči niso imele stalne palice, marveč so si jo vselej urezali po potrebi kar med potjo. Palica je rabila za *râjsanje*. Neogibno je bila potrebna za smučanje na večjih strminah. Pri smučanju po strmini so palico vtaknili med noge. Takrat so Pohorci rekli, da palico *jâhajo*, *zajâhajo* ali tudi *jâšijo*. Na položnejših pobočjih so spretni smu-

čarji držali palico po strani (Glej sl. VI/4). Držali so jo z obema rokama. Pri tem so zavzeli zanimivo, čepečo držo, pri čemer so se močno sklonili naprej. Posebnih načinov smučanja na Pohorju niso poznali. Ravnali so se po terenu. Po dve palici so pričeli uporabljati na Pohorju šele v novejšem času, in to izključno pod vplivom športnega smučanja. Le-tó je povzročilo tudi spremembe na samih palicah. Spodnji konec palice so zdaj okovali z *mačkom*, ki so ga kupili od vaškega kovača ali v tovarni kovanega orodja na Muti. Po zgledu krpljic na palicah športnih smučk so začeli pribijati na spodnji konec okroglo leseno kolo; imenovali so ga *kōula* ali *šāiba*, in je preprečevalo premočno udiranje palice v sneg (sl. 2/4 na str. 103).

Smučanje z vrvco. Ta način vodenja smučī so poznali le na južnem pobočju in v delu severozahodnega pobočja Pohorja do Hudinje nad Vitanjem. Na *špāgo* so lahko *regīrali* ali *rīdali* samo tiste smučī, ki so imele pred bučko ali rilcem vrat ali smučī in ki so imele na bučki ali rilcu izvrtano luknjico. Okoli vratu so privezali špago, ki so jo nato potegnili do vratu druge smučke. Če je bila bučka prevrtana, so špago potegnili skozi luknjo in jo privezali na spodnji strani. Tako so smučarji dobili neke vrste vaje; z njimi so uravnavali smer smučī po snegu (sl. VI/1—2). S sklanjanjem na levo ali desno so smučarji lovili ravnotežje. Vendar so bile kot pogoj za tak način uravnavanja smučī z dolžino največ 1,60 do 1,70 m. Dolgih smučī s špago ni bilo mogoče uravnavati. Tudi za večje strmine tak način ni bil prikladen, kajti tu je bila palica neogibno potrebna zaradi zaviranja, rajsanja. O tem nam jasno pripoveduje izročilo. Pohorci med Bistrico in Tinjem so se smučali še do leta 1930 na smučeh, ki so jih regirali z vrvco. Hribovci nad Tinjem v Planini pa vrvce niso rabili nikoli, marveč so uporabljali samo palico, ki jim je bila posebno potrebna, kadar so prehajali preko vrha, kjer je ležal na prostranem planjavskem svetu globok sneg. Tu je bila nujno potrebna, ker je bila za oporo v visokem snegu.

Prenos smučī po poti navzgor. Pri hoji navzgor so Pohorci prenašali smučī na dva načina: 1. na ramenih; 2. s prevozom na vrvci.

Pri prenašanju smučī na ramenih (sl. VI/5) so Pohorci zataknili prvo smučko v vezi druge smučke, obenem so poleg te zataknili tudi palico. Zatem so tovor naložili na ramena tako, da sta stranici smučke počivali oziroma sloneli spodaj.

Smučke, ki so imele na koncu sloči bučko ali rilček, so prevažali na vrvci tako, da so vrvco zadrignili okoli vratu rilčka; če je bil rilček prevrtan, so potegnili skozenj vrvco, nato so jo zataknili za pas in smučī vlekli navzgor (sl. VI/1). Tak način prevažanja smučī navzgor je po mnenju nekaterih kmečkih smučarjev vplival na regiranje smučk z vrvco, ki je bilo po vsej verjetnosti na Pohorju sprva povsem tuje in se je uveljavilo le na položnejšem in bolj ravninskem terenu.

Funkcija pohorskih smučí

Pohorske smučí so rabile sprva kot prometno sredstvo za prevoz po snegu, ki so ga narekovala podnebne oziroma snežne razmere na zasneženem planjavskem svetu v zimskem času, in kot sredstvo za prevažanje tovara. Manjšo funkcijo so opravljale smučí pri prevozu mrličev v spodnje nižje predele. Po prvi svetovni vojni, zlasti po letu 1925 in 1930 so postale predvsem med mladino tudi moderno športno sredstvo.

Kot prometno sredstvo za prevoz ljudi so smučí na Pohorju uporabljali drvarji, lovci in gozdarji, poleg teh pa tudi kmečki ljudje potem, ko so krplje za hojo po snegu zamenjali s smučmi. Uporabljali so jih v prvi vrsti moški, in to v starosti od 10 do 60 let. Po 60. letu so, kakor pripovedujejo starejši izpovedovalci, rabili samo krplje, ker je bila hoja na njih varnejša. Smučí so uporabljali Pohorci ob najrazličnejših prilikah: pri prehodu čez planino, pri hoji v dolino, v šolo ali v cerkev. Ne smemo pa pri tem prezreti, da so na južnem pobočju v neprimerno večji meri uporabljali smučí kakor na severnem pobočju. Na južnem pobočju so bile smučí po svoji uporabnosti in namenu neogibno potrebno orodje za prevoz po snegu in ureditev številnih potreb, ki so jih imeli hribovci v zimskem času. Ob nedeljskih dopoldnevih, tako pripovedujejo starci, so bile cerkvene zvonice v cerkvah na Tinjem in v Šmartnem polne kmečkih smučí, ki so jih rabili kmečki fantje, da bi laže in hitreje dosegli cerkev. V teh dveh farah so se smučale tudi ženske, ki smučí sicer niso uporabljale tako pogosto in se v cerkev nikoli niso prismočale, ker so mislile, da je vožnja »v kiklic« na smučeh v samo cerkev k nedeljski maši za žensko nedostojna. Vendar so jih rabile ob drugih prilikah med tednom, ko je bilo treba v nižje predele do prve trgovine ali po drugih opravkih.

Na severnem pobočju so rabili smučí izključno moški, in sicer pri hoji za vsakdanjimi opravili bodisi v planino ali v dolinski svet. Vendar se v cerkev niso nikoli prismočali. To velja posebej za Ribnico na Pohorju, za Sv. Anton in Sv. Primož. V tem predelu Pohorja se tudi ženske niso smučale. Smučí so bile na severnem pobočju predvsem prevozno sredstvo drvarjev, gozdarjev in lovcev. V razdobju zadnjih dveh desetletij in pol so se razširile med šolsko mladino smučke, ki pa imajo pod vplivom osnovnošolskega učiteljstva — lahko bi trdili — povsem športni značaj.

V predelih Pohorja, kjer so poznali uravnavanje smučí z vrvco, so rabili smučí tudi za prevoz bremena na poti navzgor. Nedvomno je ta pojav edinstven in ga smemo vsekakor prišteti med zanimivosti ljudskega smučanja. Za prevoz bremena na smučeh so uporabne le take smučí, ki imajo na koncu sloči bučko ali rilec. Skozi luknjico ali okrog vratu napeljejo Pohorci špago. V sredino smučí postavijo tovor, spravljen v košaro ali gosto vrečo. (Seveda če je tovor tak, da mu mokrota ne more škodovati!) Zatem se vprežejo v vrv, s katero sicer uravnavaajo smučí, ali pa vrv kratko in malo vzamejo v roke in vlečejo smučke s

tovorom vred za seboj. Tak primer prevažanja bremena na smučeh se je ohranil do sedanjih dni na Tinjem, kjer se je obenem najdalj časa ohranilo uravnavanje smuči z vrvcu (sl. VI/3).

Pri spravljanju mrličev z visokih hribovskih kmetij do pokopališča ob farni cerkvi pa so imele smučke samo vlogo pomožnega sredstva. Če je bilo treba spraviti mrliča po globokem, sveže zapadlem snegu, so se sani, na katerih je počivala krsta z mrličem, kaj rade pogrezale globoko v sneg. Da bi pogrebci to preprečili, so nabili na krivine sani široke in kratke smuči, medtem ko so si sami pogrebci nataknili na noge krplje, tu in tam pa tudi smučke. — Tak način pogreba v zimskem času so poznali v Planini pod Velikim vrhom v farah Tinje in Šmartno.

Sedaj pa še na kratko nekaj besed o nazivih Pohorcev za sledove, ki nastanejo za smučmi! — Sled, ki je nastala po snegu, kjer so drsele smuči, so imenovali Pohorci na južnem pobočju okoli Planine gās ali rēža, rīža (Sv. Urh nad Tinjem!), na severnem pobočju pa so zato rabili le naziv *skijāškij tīr* (posebno Smolnik). Južno pobočje nasprotno imenuje z imenom *tīr* samo sledove, ki jih puščajo za seboj le samotěžne in vprežne sani (Sv. Urh), medtem ko po Planini in po Bajgotu pravijo sledi, ki nastane za sanmi, *cēsta*. Od dolgoletnega drsenja po snegu se spodnja stran smučke močno obrabi. Takrat pravijo Pohorci, da se *kārkla znyca, zriba, zdārgne*. Na spodnjem koncu se pojavijo tedaj sledovi letnic, ki jih na južnem pobočju imenujejo *rēdi* ali *riēdi* (Planina, Kot).

Nekateri drugi načini prevažanja po snegu

V okolici Tinja in Šmartnega ter na delu jugozahodnega pobočja Pohorja okoli Ljubnice in Rakovca, in prav tako tudi na bližnji Stenici nad Vitanjem se je ohranil zlasti med ženskim svetom še poseben način prevažanja po snegu z uporabo cokel, na lesenih krožnikih in v krničkah. — Za drsanje oziroma prevoz v cokljah so izbrale ženske cokle; te pa niso smele biti okovane z žeblički, ki bi sicer preprečevali drsenje po ledu in snegu. Pri tem so uporabile na večjih strminah palico, vtem ko so se na položnejšem pobočju drsale kar brez nje. — Drsanje oziroma prevažanje na lesenih krožnikih in v krničkah pa ni bilo razširjeno samo med ženskim, marveč tudi med moškim svetom, ki ga je štel med najprijetnejše zabave v nedeljskih popoldnevih, seveda če je bil sneg dovolj trd in če je bila tudi strmina primerna za tak način gibanja.

K vprašanju izvora pohorskih smuči in ljudskega smučanja na Pohorju

Oblike pohorskih smuči, ki so jih rabili nekdam, in oblike, ki so udomačene na Pohorju še danes, prav tako pa tudi izrazoslovje, pričajo o relativno mladem, če ne celo najmlajšem poreklu smuči in ljudskega smučanja v tem predelu. Izvor te ljudske panoge pa se nedvomno zdaleč

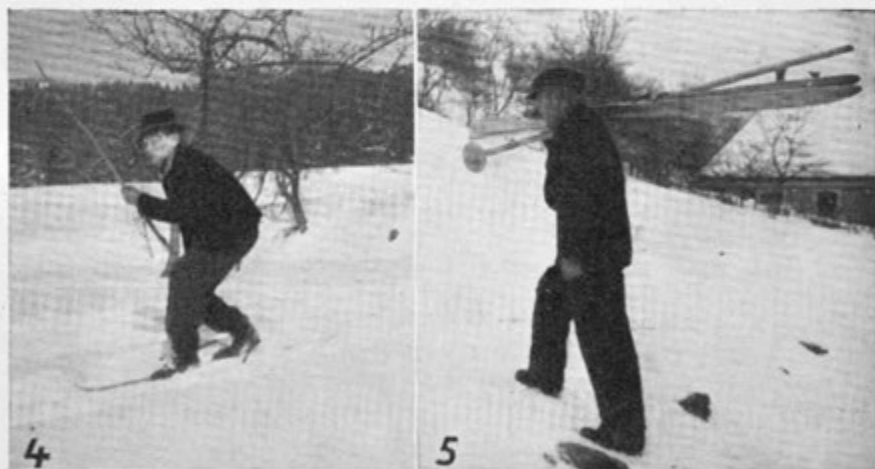
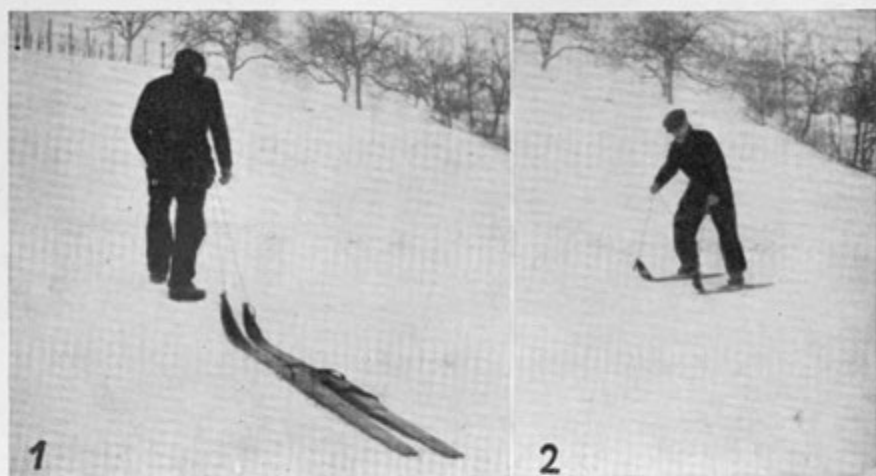
ne bi mogel vzporejati z bloškimi smučmi. Res je sicer, da nimamo doslej nobenih pisanih zapisov, ki bi nam natančno pojasnjevali tako domnevo, vendar mislim, da je povsem dovolj, kar nam o tem izpričuje ustno izročilo poleg stvarnega gradiva, ki zgovorno dokumentira ohranjeno tradicijo.

Ne smemo pa pri tem prezreti, da nam določeni znaki trdno pričajo o tem, da ima pohorsko ljudsko smučanje dva raznolika in časovno nenaka izvora. Povsem drugačen je moral biti razvoj te panoge na severnem kakor na južnem pobočju. Tako je južno pobočje neprimerno bogatejše z oblikami smuči, z načini smučanja in z uporabo same priprave, da pri tem ne govorimo o pestrem in obsežnem izrazoslovju; to je v tem predelu tesno povezano s samim izročilom, segajočim mnogo dalj nazaj v preteklost, kakor izročilo na severnem pobočju, ki izpričuje začetke ljudskega smučanja v teh predelih tako rekoč do časovnega datuma nazaj.

Kaj nam izpričuje torej samo izročilo? — Prebivalci tistega predela Pohorja, kjer poznajo in uporabljajo za smuči le naziv karples (Tinje, Kebelj, Močnik, Planina), trdijo, da je vožnja z dolgimi krpelji, to je s smučmi, stara tukaj toliko, kolikor morejo pomniti ljudje. Ustno izročilo sega v tem predelu do približno 60 let preteklega stoletja. Obenem trdijo starejši moški, da so smuči v tem predelu bile v začetku izključno kot prevozno sredstvo, ki so ga terjale v zimskem času neugodne snežne razmere. Prav tako nam izročilo izpričuje, da sta smuči uporabljala tukaj oba spola: tako ženske kakor moški, ki so se začeli smučati še v otroški dobi in so smučanje nadaljevali vse do starosti približno 60 do 70 let. Bilo bi vsekakor zanimivo, če bi se nam posrečilo ugotoviti, ali je bilo smučanje v tem predelu Pohorja v resnici množično že med samo šolarsko mladino. Toda šolske kronike, ki bi nam edine mogle ustreči v tem pogledu, o tem popolnoma molčijo (Kebelj, Tinje, Šmartno). — Čudno pa se nam seveda zdi, zakaj molči o tem Koprivnik, ki je sicer posvetil Pohorju zajetno monografijo, a nam z nobeno besedo ne omenja ne smuči ne smučanja, dasiravno je v svojem delu »Pohorje« posvetil dokaj pozornosti drugim prevoznim sredstvom. Med svojimi zapisi omenja vsega skupaj le enkrat krpelje kot sredstvo za hojo, in še to uporabljajo po njem edinole drvarji. O smučeh in smučanju pa nikjer ni besede.

Za vse druge predele Pohorja pa izpričuje izročilo naslednje: smuči so rabile prvotno le drvarjem, gozdarjem in lovcem, ki so morali hoditi po najglobljem snegu preko vrha, a še ti so začeli uporabljati smuči namesto prvotnih in neprimerno starejših krpelj šele v novejšem času.

V celoti se ujema izročilo o prvih začetkih smučanja na severnem pobočju okoli Smolnika, Ribnice in Hudega kota. Za Smolnik trdijo ljudje, da so poznali do leta 1886 za hojo po snegu le lokaste in okrogle krpelje. Takrat pa je avstrijska oblast poslala na smuški tečaj v Gusswerk na Zgornjem Štajerskem prve poklicne gozdarje, med njimi tudi



Sl. 1. Pohorec pleče smuči z vrvo navkreber (Tinje); 2. reguliranje smuči z vrvo (Tinje); 3. prevoz tovora na smučeh (Tinje in Rep); 4. rajsanje s palico (Tinje); 5. nošnja smuči in palice na ramenih (Tinje)

Foto: T. Urbas

starega Dolinška.⁵ Ti drvarji oziroma gozdarji so se po končanem tečaju vrnili na Pohorje. S seboj so prinesli prve smuči, ki pa so bile težke in precej okorne. Imele pa so že prave, deloma železne vezi. Po vzoru teh smuči so si začeli izdelovati kmečki fantje preproste smuči iz surovo obtesanih plohov. Ker pa niso mogli takrat še kupiti pravih železnih vezi, so si omislili namesto njih navaden usnjeni pas. Tako delajo še danes šolarčki, ki nimajo pravih smučk in si namesto njih izberejo navadno sodarsko dogo, ki jo privežejo na čevlje. Drugo vez, ki je rabila za učvrstitev pete, so uvedli zgolj iz potrebe šele pozneje. — Približno enako je bilo s smučanjem okoli Ribnice in Hudega kota. Tudi tu so poznali kmečki ljudje sprva samo lokaste krplje. Leta 1903 je prispel v Ribnico zdravnik dr. Žigon, ki je bil po spominjanju ljudi baje Primo-rec iz Gorice. S seboj je prinesel v ta predel Pohorja prvi športne smuči, ki so se imenitno obnesle na planjavskem in položnem svetu Pohorja. Po zgledu dr. Žigonovih smuči si je izdelal prvo domačo pripravo za prevoz po snegu kmet Zapečnik, ki se je imel zatem za prvega pohor-skega smučarja-domačina. Izdelavo smučk je potem prevzel v Ribnici na Pohorju kolar Železnik, ki pa je sedaj že mrtev.⁶ Za starega Zapeč-nika pa vedo povedati ljudje, da se je do leta 1903 že toliko izvežbal v smučanju, da se je takrat lahko prijavil v avstrijski vojski v smuški tečaj, kjer je prejel posebno pohvalo.

Tudi za sosednje Kobansko, ki ga smemo, vsaj v njegovem zahod-nem delu, imeti za območje ljudskega smučanja na Slovenskem, izpri-čujejo starejši ljudje, da so bile po vsem Kozjaku in po Remšniku sprva razširjene samo lokaste krplje.⁷ Prve smuči je prinesel v Ojstrico nad Dravogradom šele župnik Hitner, ki je prišel tja od nekod iz Zgornje Štajerske pred približno 50 do 60 leti.⁸ Z Ojstrice so nato prenesli smu-čanje na sosednje Pernice, k Sv. Jerneju in Primožu nad Muto in od tam dalje proti vzhodu Kobanskega do roba Remšnika, kjer je smučanje še danes razširjeno, in to izključno med moškim svetom; moški rabijo tu smuči ne kot športno, marveč kot prevozno sredstvo, in sicer povsod tam, kjer smučanje dopušča primerna nagnjenost terena.

Potemtakem so uvedli prvo ljudsko smučanje na območju Koban-skega približno v istem času kakor na sosednjem severnem pobočju Pohorja.

Tudi na severozahodnem pobočju tradicija ne sega daleč nazaj. Ljudje v tem predelu sicer ne povedo nič natančnega o prvih smučarjih, toda smuči in dalje dejstvo, da le-té izdelujejo poklicni obrtniki — bogrnarji, in da se ženske, kakor na vsem severnem pobočju Pohorja in tudi po sosednjem Kobanskem nikoli niso smučale, pričajo jasno o tem, da se je razvilo smučanje tu šele v razdobju največ zadnjih 50 let. Pri-

⁵ Izpričala njegova hči Tončka Dolinškova, nekdanja oskrbnica Hlebo-vega doma nad Smolnikom, sedaj stara 56 let.

⁶ Povedal posestnik Kralj Anton s Planine pri Sv. Antonu na Pohorju.

⁷ Povedal Pečnik Rudi, star 69 let, iz Mlak pri Pernicah.

⁸ V tem predelu pravijo smučem že skoje.

bližno enako je izročilo na območju Planine pri Sv. Urški in pod Sv. Arehom (južno pobočje!). Stari Rabič, ki ima sedaj 83 let, se še spominja prvega smučarja, ki je prišel prvič na smučeh po planini od Sv. Areha. Rabič je imel takrat — tako se še spominja — okoli 14 let. Nekaj časa zatem so si začeli izdelovati smučke kmečki fantje, ki so jih glede na ugodni teren uporabljali za prevoz po snegu na drugo stran planine ali v dolino proti Polskavi. Tudi v tem predelu pravi izročilo, da so prvotne ljudske smuči imele sprva le po eno prečno vez. Zadnja vez, to je za peto, pa je tudi tu nastala šele pozneje, to pa iz istih vzrokov, ki smo jih navedli prej.

Tudi naknadne izjave 86-letnega Franca Adama, vulgo Koranta iz Sv. Urha nad Tinjem, ki se je rodil sicer na Padeškem vrhu, a se je priselil v kraj sedanjega bivališča leta 1881, govorijo o tem, da so se na južnem pobočju Pohorja pojavili kot prvi smučarji gozdarji in lovci. Adam je šele v letih 1880/81 videl prvič smučarje in smučarsko gaz, medtem ko so dotlej uporabljali za hojo po snegu izključno krplje. Dalje se Adam spominja, da je prve smučarje opazil v Planini nad Padeškim vrhom in pod Velikim vrhom.

Zaključek

Iz nabranega gradiva in izrazoslovja smemo ob zaključku sklepati naslednje: prvotne so bile na Pohorju v rabi izključno le krplje, ki pa nikakor niso mogle biti sprva le lastništvo drvarjev in lovcev, marveč so jih morali poznati in uporabljati tudi kmetje. O tem nam pripovedujejo dovolj geografski faktorji.

Pri razvoju ljudskega smučanja na Pohorju pa vidimo dvojno pot, ki jo izpričujeta izročilo in zanimivo smuško izrazoslovje. Smučanje na severnem in severozahodnem pobočju je relativno mlajšega izvora kakor ljudsko smučanje na južnem pobočju. Toda ne na severnem in ne na južnem pobočju to ljudsko smučanje ne more biti avtohtono, ne glede na to, da bi nas poimenovanje smuči z imenom krplje moglo zavesti v sklepanje o skupnem izvoru pohorskih smuči in krpelj oziroma o razvojnih zvezah med obema pripravama. Od takega, sicer vabljivega zaključevanja nas močno odvrča predvsem razvoj oblike smuških vezi, ki niso nastajale pod vplivom pasov na krpljah, marveč iz povsem praktičnih razlogov.

Kje so točni začetki uporabljanja smuči na južnem pobočju, o tem, kakor smo videli, izročilo molči. Vsekakor pa je tu vsaj nekoliko starejše kakor na severnem pobočju oziroma v vseh drugih predelih Pohorja. O relativno mlajšem poreklu smuči na severnem in severozahodnem pobočju govori dovolj povsem tuja terminologija — skije, skijati se, skijanje — ter dokaj natančno izročilo, ki ga posredujejo starejši ljudje. Ljudsko smučanje sega tu, v tem predelu Pohorja, največ 60 do 70 let nazaj.

Bilo bi pa zgrešeno, če bi trdili, da se je ljudsko smučanje na Pohorju razvilo izključno pod vplivom smučkega športa, ki se je razširil pri nas šele po prvi svetovni vojni. Pohorsko ljudsko smučanje utegne biti starejše, vsaj na južnem pobočju. Nobenega dvoma ni, da so ga Pohorci prevzeli od gozdarjev, logarjev in lovcev v času, ko so v drugi polovici 19. stoletja intenzivno izkoriščali tudi pohorske gozdove. Ker so hitro spoznali njegove praktične strani in glede na sam teren, so ga povzeli razmeroma hitro in ga nato razvijali po svoje naprej. Oblike predmetnega gradiva, ki se je ohranilo tudi na južnem pobočju Pohorja in ki ima vsekakor starejšo tradicijo, pa govorijo povsem jasno, da prvotna domovina slovenskega smučanja nikoli ni bila in tudi ne more biti v tem slovenskem predelu, to je na Pohorju.

Zusammenfassung

SCHNEEREIFEN UND SKIER AM POHORJE (BACHERN) IN SLOWENIEN

Der vorliegende Beitrag umfaßt einen Teil des Materials für das Studium des Volksskifahrens in Slowenien, welches die Autorin im Jahre 1955 im Rahmen einer besonderen Erforschung des Terrains im Bereiche des Pohorje (Bacherngebirge, Untersteiermark) vom Landesmuseum in Maribor (Pokrajinski muzej, Maribor) aus gesammelt hat.

Das Bacherngebirge ist durch seine kuppenförmige Bildung und durch seine ausgedehnten Hochflächen bekannt, die jeden Winter mit ziemlich hohen Schnee bedeckt sind. Siedlungen von Einzelhöfen sind am Bachern bis zur Höhe von 900 m zu finden, ausnahmsweise auch bis zu 1000 m. Zur Erreichung der Täler aus dem höher gelegenen Gebiete oder zum Überschreiten der Bergänge bedienen sich die Bewohner, so wie in den übrigen Gebirgsgegenden Sloweniens, der Schneereifen und Skier.

Schneereifen: Die ersten drei Typen sind aus einem runden oder geraden Rahmen und aus Querlatten konstruiert, an welchen die Bindungen, Riemen, die den Schuh umfassen, befestigt sind. Die Schneereifen werden dann noch eigens mit Spaget festgebunden, der des öftern durch ein Fichten- oder Birkenreis ersetzt wird. Diese drei Typen waren im ganzen Bacherngebiet bekannt; teilweise sind sie noch heutzutage im Gebrauch. Dies waren zugleich die verbreitetsten Typen.

Die übrigen zwei Typen waren seinerzeit zwar ebenfalls verbreitet, sind aber heute gänzlich verschwunden. Das sind zuerst Schneereifen in der Form von Bretteln, die mit einem einfachen Spagat an das Schuhwerk festgebunden wurden, und Schneereifen, die aus der Walldrebe oder aus Kornstroh geflochten wurden. Die Riemen, die zur Befestigung an das Schuhwerk dienten, wurden wie bei den ersten drei Typen in die Tragfläche eingeflochten.

Über die Herkunft dieses primitiven Verkehrsmittels behaupten die Bachernbewohner, daß es ursprünglich nur von Holzfällern, Jägern und Köhlern, die noch im vorigen Jahrhundert Holzkohle für die am Bachern gelegenen Glashütten brannten, benützt worden sei und durch diese dem Bauernvolk vermittelt wurde. Nachdem aber diese Leute aus anderen Gegenden (Krain, Kärnten) ins Bacherngebirge zugezogen waren, haben sie die Schneereifen wohl aus ihrer Heimat mitbringen müssen. Doch spricht die Art des Terrains dafür, daß auch die Bachernbewohner diese Vorrichtung gekannt haben müssen, um im hohen Schnee von den einsamen Bauernhöfen ins Tal über die Kuppen zu

gelangen. Weil aber für diese Annahme bedauerlicherweise keine greifbaren Beweise vorhanden sind, sind wir über diese Erscheinung nur auf Schlußfolgerungen angewiesen. Auf jeden Fall sind die Schneereifen viel älter als die Skier, die aber auch am Bachergebirge ein Bauernerzeugnis sind und ein Gegenstand, der den Bachernbewohnern noch heute als Verkehrsmittel zur gegenseitigen Fühlungnahme im hohen Schnee dient; immerhin sind aber viele Beweise vorhanden, die Zeugnis dafür ablegen, daß die Skier erst in den letzten, frühestens 70 bis 80 Jahren hieher gebracht worden sind, stellenweise sogar noch später.

Skier von den fünf veröffentlichten und mit Illustrationen belegten Typen von Skiern sind originell, und alt sind nur die ersten drei Typen, die teilweise für den Südhang, teilweise für den Nordhang des Bachergebirges charakteristisch sind. Das sind Skier, die ursprünglich nur eine Bindung hatten, das heißt nur einen Riemen, der an der Seite des Skis mit Nägeln befestigt war, und in welchen der Skifahrer den Schuh aufsetzte. Die zweite Bindung entstand erst später, aber nicht nach der Art des Schneereifens, der eine doppelte Bindung für den vordern und hintern Teil des Schuhs (die Schuhkappe und den Absatz) hatte, sondern aus der Notwendigkeit, weil der Schuh beim Aufstieg aus einer einzeln Bindung sehr leicht herausrutschte. Schon dieses Element, von dem der Volksmund klar aussagt, widerlegt die Annahme, daß sich die Skier am Bachern aus den ursprünglichen Schneereifen entwickelt hätten, obgleich man in einem Teile des Südhangs des Bacherns, in der Umgebung von Tinje, die Skier Schneereifen benannte. Noch heute ist in dieser Gegend für Skier die Bezeichnung lange Schneereifen üblich, zum Unterschied von den kurzen Schneereifen, die nur dazu bestimmt waren, das Gehen im Schnee zu erleichtern.

Auch die Art, wie die Bindungen, das heißt die Riemen, an die Skier befestigt sind, spricht vom relativ neuzeitlichen Ursprung der Skier am Bachern, was auch vom Volksmund bestätigt wird. So kennt man in Smolnik (Nordhang) Skier erst seit dem Jahre 1886, als die heimischen Forstleute, die von den österreichischen Behörden auf Skikurse nach Obersteiermark gesandt wurden, diese von dort mitbrachten, während man in Ribnica na Pohorju erst nach dem Jahre 1903 Ski fährt, als der Arzt dr. Zigon die ersten Skier unter die dortige Bevölkerung brachte. Nach dem Vorbild der Sport- und Jagdskier begannen die Bewohner einfache Skier zu erzeugen, die heute die Schneereifen besonders unter der Schuljugend fast gänzlich verdrängt haben.

Etwas älter ist wohl das Skifahren am Südhang des Bachern, das ist in der Gegend, wo man, wie schon erwähnt, die Skier Schneereifen nennt. Doch verlegt es auch hier die Überlieferung nur etwa 100 Jahre zurück. Die Entwicklung der Formen dieser Skier, besonders der Bindungen, kann aber keinesfalls ein Wechselverhältnis zwischen den Schneereifen und den Skier am Bachern bestätigen.

Der Beitrag bringt auf Grund des gesammelten Materials und der Überlieferung gleichzeitig auch die ortsübliche Terminologie, die auch in dieser Gegend Sloweniens sehr reichhaltig und teilweise auch originell ist, zugleich aber erklärt sie die Tatsache, daß das Volksskifahren am Bachern nicht autochthon sein kann. Es wäre falsch zu behaupten, daß es sich ausschließlich unter dem Einfluß des Sportskifahrens entwickelt hat, da sich dieses in slowenischen Städten erst nach dem ersten Weltkrieg zu verbreiten begann. Die Leute haben die Skier zweifellos vom Gebrauch der Holzfäller und Forstleute übernommen und sie dann auf ihre Art weiter entwickelt. Doch ist an ihnen nichts Originelles. Das gesammelte Material samt der Terminologie weist jede These, daß das Volksskifahren autochthon sei, zurück; desgleichen aber auch die These von der Entstehung des slowenischen Skifahrens in diesem Gebiet.